

24.1.2022

הוראת השפה הערבית בבתי ספר עבריים

חשיבות הוראת הערבית

יחסי יהודים-ערבים הם סוגיה מרכזית בחברה הישראלית, ואירועי מאי 2021 רק המחישו כמה חשוב לשים את הנושא על סדר היום ולהסדירו. האלימות שפרצה אז בין יהודים לערבים בערים המעורבות בפרט, וברחבי הארץ כולה, מבטאת מתחים חברתיים עמוקים, הנובעים מהיעדר מדיניות סדורה המבטיחה שוויון בכל חלקי החיים ויחסים תקינים בין הקבוצות, ובכלל זה מענה בתחום החינוך.

אולם, רק 1.6% מבוגרי מערכת החינוך העברית יודעים לתקשר בערבית (על בסיס לימודיהם בבית הספר). על פי דו"ח מחקר של מכון ון ליר,¹ רק 2.4% מהיהודים בישראל יכולים לקרוא טקסט קצר בערבית, רק 1.4% מהיהודים בישראל יכולים לכתוב פסקה/אימייל בערבית, ורק 0.4% מהיהודים בישראל יכולים לקרוא ספר בערבית. אלו הם שיעורים נמוכים עד מזערניים המחייבים חשיבה מחדש.

מדובר בנושא בעל חשיבות חינוכית ואזרחית עם השפעות מעשיות על מרקם חיינו בהווה, יהודים וערבים כאחד, שבוודאות יוכל לתרום לחיים משותפים בארץ. כמו כן, יש לציין כי הערבית הינה שפת מורשת עבור יהודים רבים אזרחי ישראל שמוצאם במדינות ערב והאסלאם. נוסף על שני אלו, ערכה של למידת השפה הערבית בגישה תקשורתית – הקשורה גם בערבית במשלב כתוב וגם במשלב דבור – מתחדד ועולה על רקע ההזדמנויות הגלומות בתקופה הנוכחית בה נחתמו בין ישראל למדינות ערב הסכמי נורמליזציה, ומחדדים את הצורך בידיעת השפה.

הוראת הערבית בבתי הספר היסודיים

משרד החינוך מגדיר את לימודי הערבית ביסודי כלימודי בחירה, ולא מוקצות לו שעות ייעודיות. במשך למעלה מעשור (בין השנים 2005-2017) הפעילה עמותת 'יוזמות אברהם' את תכנית 'יא סלאם' להוראת ערבית דבורה בכ-200 בתי ספר עבריים יסודיים, בידי מורות ערביות. התכנית שהוערכה ונחקרה הדגימה שבהחלט ניתן להקנות את השפה באופן יעיל ומושך שמגביר את הביקושים לבגרות בערבית, ולשפר את עמדות התלמידים כלפי הרעיון של חיים משותפים בין יהודים וערבים.

בעקבות הצלחת התוכניות הללו, במאי 2016 הודיע משרד החינוך בכנסת שהוא מאמץ את הרעיון ומרחיב בהדרגה את לימודי הערבית המדוברת בכל בתי הספר היסודיים העבריים. לשם כך, על בסיס תוכנית "יא סלאם" ותוכנית "תעלו נחכי - בואו נדבר" של מכון מרחבים (שפעלה באותה תקופה בכ-40 בתי ספר, בעיקר במחוז מרכז), פותח ואושר בשנת 2020 ספר הלימוד 'תעאלו נתעלם ערבי - تعالوا نتعلم عربي' בואו נלמד ערבית – שהוא אחד משני ספרי הלימוד הרשמיים של משרד החינוך הממשיך את תכניות הלימוד הללו בכיתות ה'ו'. הספר נלמד כיום בכ-80 בתי ספר מתוך

¹ יהודה שנהב ואחי, מכון ון ליר, ידיעת ערבית בקרב יהודים בישראל, 2015

191 בתי ספר יסודיים עבריים² בהם נלמדת השפה הערבית. ראוי לציון כי הרחבת היקף הלימודים לבתי ספר נוספים לא מומשה, והיום פחות בתי ספר יסודיים לומדים ערבית מאשר לפני עשור.

הוראת הערבית בחטיבות הביניים ובתיכונים

בחטיבות הביניים, למרות שהוראת הערבית מוגדרת כחובה, רק כ-65% מהתלמידים לומדים ערבית. בתיכונים, בשנת 2020 רק 2,670 תלמידים, שהם 3.7% מכלל התלמידים, ניגשו לבגרות בערבית.³ אין זה סוד שלימודי ערבית בבתי הספר אינם פופולאריים – אבל אין זה משום שאין עניין ללימוד ערבית, אלא בשל כשל בשיטת הלימוד. הערבית בחטיבות ובתיכונים נלמדת בגישה דקדוקית-ספרותית, תפיסה טכנית בבסיסה שאינה מכינה אותם לידיעה פרקטית ותקשורתית של השפה הערבית, כך שגם מי שסיימו בגרות לא יכולים לנהל אפילו שיחה בסיסית בערבית.

יתר על כן, במקום שהשפה תילמד ע"י מורים שערבית היא שפת אימם היא נלמדת בעיקר על ידי מורים יהודים שאינם דוברי ערבית; ובמקום שהערבית תילמד בערבית, היא נלמדת בשפה העברית. כל זאת, כאשר ישנו עודף היצע של מורות ומורים ערבים במערכת החינוך.

דו"ח מחקר של מכון ון ליר ועמותת יוזמות אברהם,⁴ אשר כלל ראיונות עם כ-200 תלמידי חטיבות ביניים ותיכונים, מצביע על התסכול הרב של תלמידים משיטת ההוראה וכן מהעדר הרצף. ממצאי המחקר מראים כי תלמידים סבורים שרכישת מיומנויות שימושיות בערבית חשובה על מנת להכיר טוב יותר את בני ובנות החברה הערבית, הן משיקולים פרקטיים הקשורים בסביבת המגורים, והן משיקולים ערכיים. ואולם, לתפיסתם, הם אינם מקבלים מענה לצרכים אלו במסגרת תכנית הלימודים, וישנו פער משמעותי בין הציפייה ללמוד ולהכיר לבין המציאות שבכיתה. מרבית התלמידים הלומדים במגמה העידו כי בחרו בה בעיקר כדי להבטיח קבלה ליחידות המודיעין, וטענו כי זהו גורם המוטיבציה המובהק ביותר בלא שהועלו בפניהם גורמים מעודדי מוטיבציה אחרים.

המלצות

1. הוראת הערבית מכיתה א' ועד י"ב, בהתאם לגישה הרב לשונית שאימץ משרד החינוך, ותוך יצירת רצף בין הכיתות הנמוכות לגבוהות.
2. ביסוס הוראת הערבית בישראל על מורות ומורים ערבים.
3. קידום רכישת מיומנויות שימושיות בשפה למטרת תקשורת בין בני אדם, ולימודה בהקשר אזרחי, מתוך גישה הרואה בשפה אמצעי לחיבור בין אנשים ותרבויות. בתוך כך, אנו ממליצים על לימוד הערבית המדוברת לצד הספרותית על רצף לשוני אחד. כמו כן, קידום הוראת הדקדוק כאמצעי ולא מטרה, ולימוד באותיות ערביות כבר בבית הספר היסודי.
4. לימוד בהקשר חברתי-תרבותי-פוליטי-היסטורי, ותפיסת שיעור הערבית כמסגרת לקידום חיים משותפים בין יהודים לערבים.
5. לימוד הערבית כמקצוע חובה לבגרות כתנאי לקבלת תעודת בגרות מלאה.

² אתי וייסבלאי, מרכז המידע והמחקר של הכנסת, הוראת הערבית בחינוך העברי, 24.1.2022.
³ אתי וייסבלאי, מרכז המידע והמחקר של הכנסת, הוראת הערבית בחינוך העברי, 24.1.2022.
⁴ מכון ון ליר בירושלים, יוזמות אברהם, "ערבים, יהודים, ערבית: הוראת הערבית ואתגריה", 2021